

TÜRKİYE’NİN ANA SİYASAL-DÜŞÜNSEL EKSENİNDE DEĞİŞME EĞİLİMLERİ (1960-1980)

Suna BAŞAK*

Özet

Cumhuriyet dönemi modernleşme tarihimizin 1980 yılına kadar olan dönemini üç evreye ayırmak mümkündür: (1923-1938), (1938-1960) ve (1960-1980). Sosyo-kültürel yapıyı etkileyen en önemli değişimler Atatürk’ün “Tek Adam” olarak en etkin pozisyonda olduğu 1923-1938 yılları arasında yaşanmıştır. İkinci evrenin son on yılı hariç Cumhuriyet Halk Partisi kesintisiz iktidardadır. 1946’da çok partili hayata geçilmiş, ancak çok partili siyasetin gerektirdiği yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılmaması sistemi tıkamıştır. Cumhuriyet dönemi modernleşme tarihimizin 1960 askerî darbesiyle başlayıp 1980 askerî darbesiyle sonlanan, sağ ve sol ayrımında şiddetin başat olduğu bu evre, köyden kente göçün ve çarpık kentleşmenin hızlandığı, geleneksel yapıların hızla dağıldığı, kültürel boşlukların olduğu bir dönemdir. Bu dönemde dünyada tedavülde olan ideolojiler tüm renkleriyle Türkiye’de de karşılık bulmuştur. Bu makalede 1960-1980 Türkiye’sindeki fikir akımları, tam da incelediğimiz dönemde yaşamış (1938-1983) ve ilmi birikimiyle sosyo-kültürel yapıya içerden bakma imkânına sahip olan Erol Güngör’ün mutlak modernist, kontrollü modernleşme taraftarları ve modernleşme karşıtı ayrımından hareketle değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Tarama değerlendirme makalesi mahiyetinde olan bu çalışmada; fikir akımlarındaki farklılaşmalara rağmen ikinci dönem siyasî kültürde başat olan pozitivist paradigmanın etkisinin üçüncü dönemin sonuna kadar hâkimiyetini sürdürdüğü sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Pozitivist Paradigma, Modernite, Modernleşme, Türkiye, Fikir Akımları.*

CHANGE TRENDS IN TURKEY’S MAIN POLITICAL-INTELLECTUAL AXIS (1960-1980)

Abstract

It is possible to discuss our history of modernization in the Republican era until 1980 in three periods: 1923-1938, 1938-1960 and 1960-1980. The most significant changes that affected the socio-cultural structure took place between 1923 and 1938, when Atatürk was the most potent figure as “The Only Man.” Except for the last decade of the second period, the Republican People’s Party was in power. In 1946, there was a transition to the multi-party political system but the system was blocked as the necessary legislative and institutional changes for such a system had not been implemented. The period in our Republican modernization which started with the military coup in 1960 and ended with

* Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü.
İletişim: subasak@gazi.edu.tr

the military coup in 1980 and when there were deadly clashes between the left-wing and the right-wing was characterized by a rapid rural migration, improper urbanization, a fast disintegration of traditional structures and the emergence of a cultural lag. In this period, all the ideologies that were powerful around the world had their followers in Turkey with all possible varieties. In this article, the movements of thought between 1960 and 1980 are analyzed based on the distinction between absolute modernists, those favoring controlled modernization and those against it, which was made by Erol Güngör, who lived during the period in question (1938-1983) and had the opportunity to have an insider's look at the socio-cultural structure with his rich academic background. In this article, which is a literature review, it is concluded that despite varieties in movements of thought, the positivist paradigm, which was the mainstream paradigm in the political culture of the second period, had a lasting effect until the end of the third period.

Keywords: *Positivist paradigm, modernity, modernization, Turkey, movements of thought.*

Giriş

Tarihsel/toplumsal bir formasyon olarak modernizmden post-modernizme geçişte yaşanan sosyo-kültürel değişme sürecini tanımlama, betimleme ve açıklamada kullanılan modern, modernite, modernleşme, Batı dışı/geç/çoklu/farklı modernlikler gibi terimler 1980 sonrası sosyal bilimler terminolojisinde yer alırken; 1980 öncesi sosyal bilimler terminolojisinde değişme süreci Batılılaşma, çağdaşlaşma, Avrupalılaşma, asrileşme, muasırlaşma, medenileşme gibi terimlerle ifade edilmiştir. Avrupa'da belirli bir tarihsel dönemde yaşanan büyük ve köklü siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik değişimi anlatan modernite terimine karşılık, Batı dışı toplumlarda yaşanan sosyo-kültürel değişmeyi isimlendirmede farklı eğilimler mevcuttur. Antropoloji ilminin terminolojisiyle transkültürasyon-zorla kültürleşme, sosyoloji ve siyaset biliminin terminolojisiyle modernleşme olan bu değişime Kemalizm'in muhalifleri Batılılaşma, Avrupalılaşma, Kemalistler ise asrileşme, muasırlaşma, çağdaşlaşma, medenileşme gibi isimler vermişlerdir.

Sosyolojide post-modern yaklaşımın yükselmesi ve bunun etkilerinin Türkiye'ye yansımalarına kadar olan süreçte Türk modernlik deneyimi basitçe bir Batılılaşma örneği olarak ifade edilmiştir. Bu anlayış modernliğin zorunlu olarak Batı ile eşdeğer olduğu kabulünden hareket etmektedir. Bilimsel, endüstriyel ve politik devrimlerin gerçekleştiği biricik bağlam Batı olarak görüldüğü için dünyanın diğer coğrafyalarındaki modern tarihsel döneme işaret eden rasyonelleşme, sekülerleşme, bürokratikleşme, endüstrileşme, iş bölümü, kentleşme gibi değişimler kolayca Batılılaşma

olarak adlandırılmıştır. Bu bağlamda Batılılaşma ve modernleşme eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Post-modern yaklaşımın sosyal bilimlerde yaygınlaşmasıyla birlikte Batı dışı modernlikler, geç modernlikler, çoklu modernlikler, farklı modernlikler gündeme gelmiştir (Başak 2010:115).

1940’larda ortaya çıkmış ve 1990’lara kadar gündeme gelmiş olan modernleşme teorisi modernleşmeyi Batılılaştırıcı ve homojenleştirici bir süreç olarak kavramsallaştırırken, “geç modernlikler dünyanın farklı yorumlarıdır... Doğu modernliklerini, ama daha açık bir biçimde sömürgeleşmemiş deneyimlere işaret etmektedir... Yerli aktörler tarafından başlatılmış modernlikleri kapsamaktadır” (Kaya 2006: 156-157). Bu yerli aktörler elitler olup Türk modernleşmesinde asker bürokrat yerli elitlerin başlattığı bu geç modernleşme ve bunun aydınlar tarafından sorgulanışında ideolojik bölünme esas olmuştur. Türkçü, İslamcı ve Batıcı aydınların modernleşme sürecini değerlendirmeleri birbirinden farklıdır. Kemalizm taraftarlarının çağdaşlaşma, Kemalizm muhaliflerinin Batılılaşma olarak isimlendirdiği bu değişim sürecinde temel ayırım değerlere ilişkindir (Başak 2010:15).

Türkiye’de sosyo-kültürel değişimde ana eğilimler konusu olgusal içerikleri açıklanarak değil, genel toplumsal ve siyasal düşünce üzerinde ve içindeki işlev ile sonuçları açısından ele alınmıştır. Burada önce sosyo-kültürel yapıda yaşanan değişimler ve bu değişimlere karşı ortaya çıkan akımlar ele alınmış, arkasından değişimin özel bir görünümü olarak modernleşme ve modernleşme bağlamında oluşan ana eğilimlerin (mutlak modernistler, kontrollü modernleşme, modernleşme karşıtlığı) genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

1. Döneme Genel Bakış

1946’da tek parti dönemi kapanıp çok partili hayatla birlikte siyasî yelpaze genişlemiş ve yeni eğilimler ortaya çıkmıştır. Ancak ele aldığımız bu dönemde (1960-1980) iki askerî darbe ve bir muhtıra (1960, 1971, 1980) siyasal süreci kesintiye uğratmıştır. Bu dönemde hem sol 1960’lar boyunca, hem de sağ 1970’lerde laik ideolojiden yana olan siyasal görüş serdetmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı boyunca tarafsız kalan Türkiye, Sovyetler tarafından tehdit edilince, 1952’de NATO’ya girerek, 1959’da Avrupa Ekonomik Topluluğu’na üyelik başvurusu yaparak ve 1963’te bu toplulukla ortaklık antlaşması yapılarak, Batı’ya yönelişini netleştirmiştir.

Bu dönemde, 1960'lar sol hareketlerin hızla çeşitlendiği, 1970'ler ise milliyetçilerin başat olduğu yıllardır. Milli Selamet Partisi'nin kuruluşu ve yazılı basında İslamcılarının hızlı yükselişi ve nüfuzu bu dönemde olmuştur.

Cumhuriyet dönemi modernleşme tarihimizin 1960 askerî darbesiyle başlayıp, 1980 askerî darbesiyle sonlanan üçüncü evresi sağ ve sol ayrımında keskin ideolojik kutuplaşmaların ve çatışmaların yaşandığı dönemdir. Sağ ve sol ayrımında, şiddetin başat olduğu bu evreyi, Türkiye'nin geçirdiği hızlı değişme olarak okumak mümkündür. 1960'lar köyden kente göçün, çarpık kentleşmenin hızlandığı, geleneksel yapıların hızla dağıldığı, ancak yerine yenisinin oturtulamadığı, kültürel boşlukların yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde dünyanın hemen her yanında gündeme gelmiş ideolojiler bütün renkleriyle Türkiye'de de karşılık bulmuştur. Hızlı nüfus artışı, hızlı kentleşme, Avrupa'ya işçi göçü ve 1960'ların gençlik eylemleri dönemin karakteristikleridir.

1961 Anayasası 1924 Anayasası'na nazaran Milli Güvenlik Kurulu'nda Ordu'ya verilen rol gibi önemli bir istisna dışında, liberal bir çerçevede oluşturulmuştur. 1961 Anayasası'nın liberal hükümleri hem sağda hem solda yeni düşünce akımlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu düşünce akımlarının birçoğu kısmen veya tamamen parlamenter sistemin dışında faaliyet gösteren düzen karşıtı partiler ve hareketler olarak örgütlenmişlerdir.

1960 askerî darbesi Türkiye'de çevrenin, yani muhafazakârların siyasal temsilinin ve merkeze yönelik müdahalesinin kolay olmayacağını gösteren işarettir. Ayrıca bu dönem o zamana kadar milliyetçi, mukaddesatçı, muhafazakâr birlikteliğinin milliyetçi, muhafazakâr, İslamcı şeklinde ayrıştığı dönemdir. Başlangıçta Adalet Partisi (AP) içinde yer alan milliyetçi-mukaddesatçı kesim kısa sürede kendi partisini kurarak muhafazakâr tabanla yollarını ayırmıştır. Liberal politikalar uygulayan AP milliyetçi-mukaddesatçı çevreyi karşısına almamıştır. Sağın ayrılmaya başladığı 1960-1980'den bugüne İslamcılık ana akımlarda önemli bir yer tutmuştur. Bulaç'a (2003:77) göre 1961 Anayasası ve komünizmle mücadele İslamcı düşüncenin gelişmesinde olumlu etki yapmıştır. İslamcılar bu dönemde dinî taleplerden ziyade Türkiye'deki sistemin çıkmazlarını dillendirmişlerdir.

DP döneminde sisteme eklenmeye başlayan İslamcı akım, komünizmle mücadele sürecinde sisteme daha da fazla eklenerek AP'de yani

milliyetçi-mukaddesatçıların içinde yer almıştır. İslamcılar 1969'a gelindiğinde milliyetçi muhafazakâr partinin içinde yer alma yerine bağımsız bir parti kurarak – Milli Nizam Partisi – 1970'lerde sistemde etkin hale gelmişlerdir. Bu dönem aynı zamanda Kemalistlerin İslamcı kesimle tanıştığı dönemdir. 1970'ler İslamcılarının siyasal alanda alternatif olma potansiyeline eriştikleri bir dönemdir. 1971'de kapatılan Milli Nizam Partisi'nin (MNP) yerine 1972'de Milli Selamet Partisi (MSP) kurulmuştur. DP ve AP içinde etkili olamayan İslamcı akım MNP ve MSP içinde aktif ve belirleyici olarak partinin asıl sahibi olmuştur. İslamcılar bu dönemde sosyo-ekonomik ve siyasî olayların açıklanmasında dinî terminolojiyi kullanmaya başlamışlardır. Ancak İslamcılık siyasî platformda 1971'de henüz sağcılıktan kopmadığı, diğer muhafazakârlarla İslamcılar aynı kaynaktan beslendikleri için muhafazakârlarla İslamcılar arasında çatışmadan çok işbirliği söz konusudur. 1960-1970 yılları arası İslamcılığın canlandığı, 1970-1980 arası ise İslamcılığın siyasî anlamda etkinleştiği yıllardır. Liberalizm tüm dünyada hâkim ideoloji olarak yaygınlaştıkça, İslamcılar, liberalizmle tanışmışlardır. İslamcı kesimin zihninde olumsuz Batı imajı, liberal dünya görüşü ile İslam arasında ortak değerler tespit edildikçe erozyona uğramıştır. Siyasal İslam'ın 1980'lerde görülen radikal ve tepkisel duruşu yerini ılımlı ve uzlaşmacı bir anlayışa bırakmıştır. Bu dönemde milliyetçi sağ, Alparslan Türkeş'in öncülüğünde örgütlenmeye başlamıştır. Türkeş devraldığı küçük bir partiyi bu dönemde Milliyetçi Hareket Partisi'ne (MHP) dönüştürmüştür.

1960'ların sonu hem solun hem de sağın gitgide örgütlendiği ve militanlaştığı bir dönem olmuştur. 1970'li yıllarda milliyetçi akımın siyasetteki temsilcisi MHP ve ülkücü harekettir. MHP'nin beslendiği iki kaynak vardır. İlki ırkçı-Türkçü ve Turancı bir çizgide olan Nihal Atsız'dır; ikincisi ise İslamcılıktır. 27 Mayıs Darbesi'nden sonra milliyetçi görüş halkın muhafazakâr eğilimiyle buluşabilmek için Atsız çizgisinden uzaklaşmış ve İslami motiflerle Türkçülüğü sentezlemeye çalışmıştır (Türköne 2007:653). “Türk-İslam” sentezi formülünde “Tanrı dağı kadar Türk, Hira dağı kadar Müslüman”, “Hedefimiz Turan, Rehberimiz Kur'an” sloganları kullanılmıştır. MHP milliyetçiliğinde antikomünizm ön plandadır. 1972'de CHP'nin genel başkanlığına gelen Bülent Ecevit milliyetçiliğin sosyalist yorumunu benimsemiştir. Milliyetçi sol söylem ya da sosyalist milliyetçilik topluma rağmen toplumu değiştirme projesi olarak sunulmuştur.

1960'ların sonunda Batı'da modernleşme karşıtı akımların etkisi Türkiye'ye uzanmış ve radikal solun eylemlerinde yoğunlaşmıştır. Türk solunun tarihini yazanlar modernleşme karşıtlarının Batı'da soldan farklı olarak gelişirken, Türkiye'de bu grupların sol akım içinde yuvalandığını belirtir. Türkiye'deki 1968 heyecanının Avro-Amerikan tarzı hayat tarzına muhalif karşıt kültürler olan cinsel devrimi savunanlar, Amerikan sivil halklar hareketi, Hippiler, savaş karşıtları, çevreciler ve feministler Türkiye'de bu dönemde sol siyaset içinde yer almışlardır (Alpay 1988:169-170). Hakim kültürü ve modernizmi sorgulayan bir feminist ve ekoloji hareketinin ortaya çıkışı için 1980'leri beklemek gerekmiştir.

Türkiye'de okumuş ve siyasal farkındalığı bulunan kadınların zihniyet dünyalarının genellikle 1970'li yıllara kadar resmî ideoloji tarafından belirlendiğini görmekteyiz. Kadınlar ilk kez 1970'li yıllarda Behice Boran'ın başını çektiği İşçi Partisi (İP) ile resmî ideoloji ve sağa karşı, solun içinde eyleme geçerler. Çaha'ya (2010:169-170) göre kadınlar 1935-1980 arasında temelde iki farklı ideolojiye hizmet etmişlerdir: Kemalizm ve 1970'lerin ortasında sosyalizm. Bu dönemde ne resmî ideolojiye hizmet eden kadınlar ne de sosyalizme hizmet eden kadınlar "kadın" kimliğine sahip çıkmışlardır. Sahip çıktıkları kimlik, ideolojileri olmuştur. Bu sebeple bu kadınların düşüncelerini feminizm, eylemlerini ise kadın hareketi içinde değerlendirmek oldukça zordur. 1970'lerde Kemalist kadın tipinden ayrışan ikinci akım İslamcı kesimde başlamıştır. Kız çocuklarını okutmaya yönelik eğilim, kadının tesettürüyle kamusal alanda yer alma isteği 1980'lerde İslamî kesimi devletle karşı karşıya getirmiştir.

Arat (akt. Findley 2011:303) özgürlük, demokrasi ve laiklik değerleriyle ortaya çıkan Kemalist söylemin bu değerler adına toplumu bastırdığını ve Kemalist söyleme yöneltilen Feminist eleştirilerin tam da bu noktada ortaya çıktığını belirtirken, benzer şekilde Mardin de Kemalizm'in her yerde hazır ve nazır özgürlük söylemleriyle çelişen otoriter görüşünden bahseder.

2. Değişmenin Özel Bir Görünümü Olarak Modernleşme ve Modernleşme Bağlamında Oluşan Ana Eğilimlerin Değerlendirilmesi

1960-1980 Türkiye'sindeki fikir akımlarını incelediğimiz dönemde yaşamış (1938-1983) ve ilmi birikimiyle sosyo-kültürel yapıya içerden

bakma imkânına sahip olan Erol Güngör'ün mutlak modernistler, kontrollü modernleşme taraftarları ve modernleşme karşıtları ayırımından hareketle değerlendirmeye tabi tutmak mümkündür.

Mutlak modernizm, kontrollü modernleşme, modernleşme karşıtlığı (Güngör 1986:27) ayırımında birinci tavır taraftarları model alınan Batı'nın bütün hayatının veya her türlü yeniliğin benimsenmesi, bir başka ifadeyle mutlak modernizm görüşüne sahiptirler. Bu tavra sahip olan garpçılardır. İkinci tavra sahip olanlar ise modern hayata kontrollü bir şekilde uyum sağlamayı savunurlar. Bunlar bir kısım Türkçü ve İslamcılardır. Üçüncü tavrı geliştirenler ise geçmişe dönmeyi arzu eden Türkçü ya da İslamcılardan bir grup ile ideali ve mükemmeli gelecekte arayan sosyalistlerdir. Bu üçlü tasnif sadece bize ait olmayıp kalkınma çabası içindeki tüm ülkelerde modernizm ile modernleşme aleyhtarlığı arasında derece derece değişen görüşleri temsil etmektedir. Kalkınmakta olan ülkelerde bu tavırlardan ilk ikisi, kalkınmış ülkelerde ise modernleşme karşıtlığı bazı sınırlı gruplarda ön plandadır.

İlk grupta yer alanların değişimin ve bu değişimin mutlaka Batı'nın geçtiği her adımın aynen takip edilerek yaşanması gerekliliğine olan inançları bir ideolojiye dönüşmüştür. Bu sebeple bu tavırda yer alanları isimlendirirken modernleşme değil, modernizm kelimesi tercih edilmiştir. Hâlbuki ikinci tavırda yer alanlar için bu değişim bir inanç ve ideoloji meselesi değildir. Onlar için değişim, sanayileşme ve kalkınma meselesidir. Bu sebeple bu gruptakiler isimlendirilirken modernizm değil modernleşme kelimesi kullanılmıştır. Modernleşme-Batılılaşma ayırımından hareket edecek olursak "...modernleşmeci eğilimde olanlar, batıyı hazırlayan süreçleri ulus/devlet, sanayileşme, ulusal ekonominin kurulması gibi parametreler etrafında gören bir bakış açısına sahipken, batılılaşma eğiliminde olanların batılı kültürel değerleri transfer etme gibi kestirme arayışlar içinde oldukları söylenebilir" (Bilgin 2007:140). Güngör (1993:100-101)'e göre mutlak modernizm, kontrollü modernleşme ve modernleşme karşıtlığı şeklinde beliren bu üç farklı modernleşme tezi İkinci Meşrutiyet devrinden bazı değişikliklerle Cumhuriyet'e intikal etmiştir.

Mutlak modernistler, Batı medeniyetini bütün olarak almayı savunanlardır. Kontrollü modernleşme taraftarları Türkiye için lüzumlu unsurların Batı'dan alınmasını savunanlardır. Modernleşme karşıtları ise yerli

kültürün saf kalmasını savunanlardır. Ancak yerli kültürün ne olduğu konusunda aralarında anlaşmazlık vardır.

2.1 Mutlak Modernizm: Mutlak Modernizm Taraftarları Olarak Entelektüelist Aydınlar, Batıcı Siyasî Elitler ve İslamcı Modernistler

Mutlak modernizmi savunanlar model alınan ülkenin Batının sosyo-kültürel yapısının tümünün ve her türlü yeniliğin benimsenmesini savunurlar. Bu tavra sahip inkılapçı aydınların özellikleri Güngör'e göre şunlardır (1986:47-51):

- İnkılâpçı aydınlar/Batıcılar yani entelektüalist tavra sahip olanlar sosyal ve iktisadi hayatın kitaba uygun tedbirlerle istenilen biçimi kazanacağına inanmışlar, bütün icraatlarını masa başında planlamışlardır.
- Bunlar egosantrik düşüncenin esiridir. Zihinlerinde geçenlerle realitede olanları ayırt edememektedirler. Kurdukları fikrî sistemin mantıksal tutarlılığı vardır ancak olgusal tutarlılığı yoktur.
- Entelektüalistlerin bir başka özelliği lafçılık (verbolizme)'tir.
- Entelektüalistlerin rakipleri iki zümreden ibarettir; cahiller ve hainler.
- Entelektüalistlerin ya da entelektüalist aydınının bir başka özelliği bürokratik zihniyete sahip olmasıdır. Bu sebeple kalkınmakta olan ülkelerde değişmenin dolayısıyla modernizmin başlıca yol göstericisi ve tek temsilcisi devlettir. Bu tür aydınlar devleti tercih ederler, memuriyet ya da politik mevki yoluyla yükselmeye gayret ederler.

Entelektüalist aydınlar ya da mutlak modernizmi savunanların hedefi "çağdaş uygarlık düzeyidir". "Çağdaş uygarlık düzeyi denen ve en az ikisi Türkçe olmayan şu üç kelimenin manası her iyi ve güzel şeyin bugünkü Batı dünyasında bulunduğu" (Güngör 1986:62). Güngör bu sözün muasır medeniyet seviyesine ulaşma ve onu aşma şeklinde ortaya atıldığını, şimdi aşmak yerine sadece erişmek dendiğine göre, Türkiye'deki Batıcı aydınların emel seviyelerinin gittikçe düştüğünü, hatta bazılarının ancak iki bin yıl sonra şimdiki Batı seviyesine ulaşabileceğimizi iddia ederek siyasî skandal konusu olduğunu (1986:181) ve bu tip aydınların devrim yapmış

ülkelerde ortaya çıktığını (2006:169), sadece Türkiye’de değil devrim yaşamış tüm İslam ülkelerinde bu tip aydınların kalkınma, modernleşme, refah, saadet ilh. konularında düşünürken İslam’ı herhangi bir şekilde hesaba katmadıklarını (2006:179) belirtir. Güngör bu tip aydınları bazen “mutlak modernistler”, bazen “Batıcı aydınlar”, bazen “garpçılar”, bazen “entelektüalistler”, bazen “entelektüalist aydınlar”, bazen de “İslamcı olmayan modernistler” olarak isimlendirir.

Güngör (2006:183)’e göre Batı Medeniyetinin şoku o kadar etkili olmuştur ki; mutlak modernistlerden yani batıcı modernist aydınlardan etkilenen Batılı olmayan ülkelerdeki “ilerici” politikacılar, bu mutlak modernizm uğruna insanları feda edecek kadar radikal tedbirlere başvurmuşlardır. Çünkü bu tip aydınlar için modernizm bir inanç ve ideoloji meselesidir.

Bazı yönleri ile mutlak modernistlerin içine yerleştirebileceğimiz bir diğer aydın tipi de Güngör’ün ifadesiyle “İslamcı modernistler”dir. Güngör Müslüman aydınları ikiye ayırır. Birinci gruptakileri bazen “İslamcı modernistler”(2006:182), bazen de “modernist veya uzlaşmacı İslamcılar” (2006:179) olarak isimlendirir. İkinci grupta yer alan Müslüman aydınları ise “radikal muhafazakârlar” (2006:179) olarak adlandırır ki biz bunları yani radikal muhafazakârları modernleşme karşıtları başlığı altında inceleyeceğiz. Güngör (2006:180)’e göre her iki Müslüman aydın tipinin yanılma noktası Batı ile temastan bu yana İslam düşüncesinde meydana gelmiş kesikliklerdir. Müslüman aydınların iki tipi de Batı medeniyeti gibi İslam’a da uzak ve yabancıdırlar. İslam’a uzaklıklarının en belirgin göstergesi İslam’ı incelerken orijinal kaynaklardan ziyade Batılı yorumcuları takip etmeleridir.

Tabiri caizse Güngör kitabında “asrın idrakine söyletmeliyiz İslam’ı” prensibinden hareketle modern zihniyeti İslamiyet’e tercüme edenleri “İslamcı modernistler” (2006:182) olarak isimlendirir. O’na göre İslamcı modernistler “... İslam açısından Batı medeniyetini yorumlamaktan ziyade, Batı açısından İslam’a baktıkları için, İslam’ı modern göstermek gayretiyle çok defa yetersiz, geçerliliğini kaybetmiş bir İslamiyet inancının doğmasına yol açmış bulunuyorlar...”(2006:182). Oysa Mehmet Akif Ersoy, “Doğrudan doğruya Kur’an’dan alıp ilhamı/Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam’ı” derken hareket noktası Kur’an’dır. İslamcı modernistleri diğer İslamcılar’dan farklılaştıran İslam’ı Batı’nın gözlükleriyle okumalarıdır.

Güngör Türkiye’de elitlerin bilinçlerinin büyük ölçüde aydınlanma ve modernite tarafından inşa edildiğini gözden uzak tutmaz.

Güngör’ün mutlak modernistlere getirdiği eleştirileri şu noktada toplayabiliriz (1993:101-102):

- Avrupa diye yekvücut bir kültür veya medeniyet yoktur. Bu tezi savunanlar “hangi batıyı” model alacaklar.
- Avrupa’daki tüm toplumların “modern medeniyet”i temsil eden millî kültürleri vardır.
- Avrupalılaşıma tezi millî kültürün inkârını gerektirmez.

Mutlak modernistlerin/batılılaşma taraftarlarının “kültür unsurlarının birbirinden tecrit edilmiş mevcudiyetler halinde bulunmadığı” açıklaması onları üç boyutlu kültür analizine yakınlaştırır.

2.2 Kontrollü Modernleşme: Kontrollü Modernleşme Taraftarı Olarak Milliyetçi Aydınlar ve Siyasî Elitler

Kontrollü modernleşme taraftarları modern hayata kontrollü bir şekilde uyum sağlamayı amaçlayan ve kalkınma için belli görüşleri olanlardır. Güngör (1986:52-58)’e göre;

- Milliyetçi aydınlar millî kültürü temsil ettikleri ve yerli bir formül getirdikleri için halk ile kolayca kaynaşacaklarını sanırlar ancak yanılırlar. Halkla kolayca kaynaşamazlar, çünkü seçkin bir grup olarak henüz modernleşmemiş bir cemiyet karşısında modernizmi temsil etmektedirler.
- Milliyetçi aydınlar geleneklere saygılı olmayı halka yakın olmak için yeterli gördükleri takdirde yanılırlar.
- Milliyetçi aydınlar Batı modernizminin ferdiyetçiliği ve materyalizm hesapçılığına karşıdırlar. Onlardan bir takım üretim teknikleri ve bu teknikle ilgili sosyal organizasyon dışında bir şey alınmaması gerektiğine inanmışlardır.
- Milliyetçi aydınlar da temel kültür değerleri dışında pek çok noktalarda halktan ayrı bir hayat yaşamaktadırlar.

Güngör (2006:76-78)'e göre modern teknolojinin veya genel bir tabirle modernizmin dünyayı sürüklemekte olduğu uçuruma karşı engel olmak isteyen düşünürlerin ortaklaşa kabul ettikleri iki husus vardır. Bunlardan ilki teknolojinin ortadan kaldırılmasının söz konusu olamayacağı, ikincisi ise bugün modern teknoloji ile birlikte giden değerler sisteminin veya “teknolojik ideoloji” denen şeyin karşısına yeni ve farklı bir ideolojinin geçirilmesi şartıdır.

Güngör'ün “kontrollü modernleşme”yi savunanlara ilişkin görüşleri ile yukarıdaki paragraftaki görüşlerini örtüştürecek olursak, Batı modernizmi ya da “teknolojik ideoloji”nin ortaya çıkardığı problemlere çözüm üretecek olanlar hem yereli ve milliyeti ihmal etmeyen hem de evrensel yani İslam'la tanışık olan kontrollü modernleşme taraftarlarıdır. Bu yeni tarihsel ve toplumsal formasyonunun istenmedik sonuçlarından, Güngör'ün ifadesiyle buhranlarından ancak bu sayede korunulabilir.

Daryosh Shayegan'ın “Yaralı Bilinç”(1993) kitabında belirttiği gibi klasik Batı bilimi ve onun ürettiği teknikler ve teknoloji Hıristiyan teolojisinin sekülerizasyonundan ayrı düşünülemez. Bu sebeple tekniği ve teknolojiyi, ardındaki metafizik zemini anlamadan elde etmek hayalden öteye geçmez. Kısmi batılılaşma yanlıları ya da kontrollü modernleşmeyi savunanlar için modernleşme sürecinde Batı'dan alınması gerekenler bilim ve tekniktir. Ancak alışverişin ilmi temeli sorgulanmamıştır.

2.3 Modernleşme Karşıtlığı: Geleceğe Sığınan Sosyalistler ve Geçmişe Sığınan Radikal Muhafazakârlar

Bugün tüm dünyada modernleşme kolayca itiraz edilebilecek bir fenomen olmaktan çıkmıştır. Modernleşmeden hoşnut olmayanlar, modernleşmeyi reddetmek yerine onu kontrol etmenin yollarını aramaktadırlar. Özellikle 1960 sonrası Avrupa'da ve Türkiye'de; Marksizm, sömürge isyanları, yeni sol, Bitnik hareketi, hippilik, çiçek çocukları, Kastrocular, Guevaracılar ve üniversitelerde aktivist hareketleri, batı medeniyetinin ortak ve yerleşmiş değerlerine dolayısıyla modernizme karşı çıkan oluşumlar olarak sıralanabilir. Bu hareketlerin çoğunun sadece mevcut teknolojiye değil rasyonaliteye de karşı olduğunu, bu harekete dâhil olanların çoğunun toplumun alt sınıflarından geldiğini, bunların teknolojiye, rasyonel düşünceye karşı çıkarken gerçekte ne demek istediklerinin belli olmadığını,

bunların modernizmin başarısı olan şehirlerden kaçarak kırlara sığındığını söyleyebiliriz.

Modernleşmenin istenmedik sonuçlarını hem Batı açısından hem de özellikle kendi toplumumuz açısından tartışmak mümkündür. Bugünkü sosyal bilimlerin terminolojisinden hareketle, post-modernistlerin modernleşmeye entelektüel bağlamda getirdikleri eleştirilerin ve yeni toplumsal hareketlerin değerlendirilebilmesi tabii olarak bu çalışmanın sınırlarını aşar.

Türkiye bağlamında “geleceğe sığınanlar” ve “geçmişe sığınanlar” ayrımından hareketle iki fikir cereyanını modernleşme karşıtlığı içinde düşünebiliriz. Geleceğe sığınanlar “sosyalist ütopya”ya katılanlardır. “Onlara göre ileride kurulacak olan ve tarihte geçmişi bulunmayan bir tam bağımsız, üstlerden arınmış, sömürünün olmadığı, herkesin her şeyde eşit olduğu bir Türkiye saadeti tadacaktır” (Güngör 1986: 62). Geçmişe sığınanlar ise İslamcılar arasında yer alan bazı cemaatlerdir.

Güngör “İslam’ın Bugünkü Meseleleri” adlı kitabının bir başka yerinde ise modernite karşısında “geçmişe sığınanlar”ı “radikal muhafazakarlar” olarak isimlendirir. Güngör (2006:179-180)’e göre bunlar hakikaten muhafazakâr olmakla birlikte reaksiyonerdir, yani bunlar mevcut bir geleceğin muhafazasını değil, mazinin derinliklerinde kalmış, gelenek olarak bugüne geçmemiş bir takım görüş ve uygulamaları diriltmek istemektedirler. Ancak bu durum bir idrak yanılmasıdır.

Sonuç

Cumhuriyetin ilk iki döneminde (1923-1938) – (1938-1960) yapılan reformlar ve İkinci Cumhuriyet dönemindeki (1960-1980) müdahaleler Türkiye’nin sosyo-kültürel yapısını derinden yeniden şekillendirmiştir ve Kemalizm bu müdahaleler sayesinde toplumun ideolojik karışımının kalıcı bir parçası haline gelmiştir. Ancak Türkiye’de 1960’lı ve 1970’li yıllarda düzen karşıtı ve yanlısı akımlar arasındaki çatışma iyice keskinleşmiştir, tüm dünyada oluşmaya başlayan daha çok farklılaşmış kimlik ve farklılık siyaseti Türkiye’de de karşılık bulmuştur. Irk dışında etnisite, din, mezhep, toplumsal cinsiyet, sınıf çok az sayıda da olsa kişisel tercihler şeklinde sıralanabilen farklılıkların hepsi Türkiye’de mevcuttur. Bu dönemde

geniş cepheli ittifaklar içindeki bölünmeler Türklerle Kürtler, Sünnilerle Aleviler, dindarlarla laikler, erkeklerle kadınlar, işçilerle işverenler arasındaki kutuplaşmayı da beslemiştir. Bu kutuplaşmanın filizleri bu günlere kadar uzanmış, ancak 1980'e gelene kadar bu farklılıkların hepsi siyasal olarak belirgin hale gelmemiştir. Türkiye'de farklı cinsiyet, etnik kimlik, mezhep, din ve ideolojiye sahip olan insanların eşit vatandaşlar olabilecekleri düşüncesini içselleştirme ve özümseme süreci bugün de devam etmektedir.

Son iki yüzyılın iki büyük değişim akımının radikal-laik ve muhafazakâr-İslamcı modernlik yaklaşımlarının Türkiye'de etkileşime geçmemesi demokratik ve çoğulcu bir yapının gelişmesine ket vurmuştur. Uzun vadede ise İslamcı akımın soldan ve milliyetçilerden daha büyük bir etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak tüm dünyada hâkim medeniyetin Batı medeniyeti, hâkim ekonomik sistemin kapitalizm ve hâkim ideolojinin liberalizm olması Türkiye'deki İslamcılarının bir kısmında liberalleşme ve sekülerleşme eğilimlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Türkiye'de İslamcı akımın yükselişe geçmesinin en önemli sebebi – Weberyen terminolojiyle tespit edecek olursak – toplumun anlam dünyasından yakalanabilir. Türkiye'de solu harekete geçiren fikirlerin halkın çoğunun anlam dünyasında bir karşılıkları olmamıştır ve sol geniş kitleler üzerinde fikir akımı olarak daha az etkili olmuştur. Aşırı sağcılarının savunduğu Türk kimliği, halk için faşist ve Pantürkist şekliyle kabul edilmemiştir. “Arap'ın Arap olmayan, Arap olmayanın da Arap üzerinde üstünlüğü olmadığı gibi, kırmızı tenlinin siyah üzerine, siyahın da kırmızı tenli üzerinde bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük takvadadır.” şeklindeki değer hükmü vurgusu, halkın kimliğini belirlemesi açısından Batı'dan ithal fikirlerden, soldan, sağdan ve aynı zamanda Pantürkist Orta Asyalı köklerden daha elverişli olmuştur.

Bugün Türkiye, çok partili hayata geçişten (1946) bu yana toplumsal merkezin ana gövdesini teşkil eden cemaat ve tarikatların katılımıyla ve bu katılımın oluşturduğu hareketlerle yeni bir demokrasi sürecine girmiştir. Toplumsal merkezi teşkil eden İslamcı akımın yeni bir model ortaya koyma teşebbüsü, askerî darbe ya da post-modern müdahalelerle kesintiye uğratılmıştır. Gelecekte Türkiye'nin demokrasi modelinin hangi akımlardan (merkez sağ, merkez sol, liberalizm, milliyetçilik ve İslamcılık) besleneceğini zaman gösterecektir. Türkiye'de “politik İslam”ı

Millî Görüş, “sosyal İslam”ı cemaat ve tarikatlar, “kültürel İslam”ı ise irili ufaklı bağımsız gruplar oluşturmuştur. 21. yüzyıl başına kadar doğrudan siyasete katılmayan sosyal İslam, 21. yüzyıl başında (2002 seçimlerinden sonra) siyasete katılmaya başlamıştır. Kemalist dönem boyunca yazıları yasaklanan ancak genişleyen mürit/şakirt çevresi ile Nurculuk akımı adını alan en kapsamlı İslami hareket gitgide çoğalarak çeşitli kollara bölünmüş ve bugün Türkiye ile birlikte yurtdışında da etkin bir hale gelmiştir.

1940’larda ortaya çıkmış ve 1990’lara kadar sosyal bilimlerin gündeminde kalmış modernleşme, 1990’lardan günümüze gelen küreselleşme tartışmalarının temelinde yer alan ve önemli ölçüde Batı’yla ilişkilerimizi de (kültürlerarası alışveriş) açıklama gayretinde olan bu fikir akımlarından neo-Osmanlıcılık ve İslamcılığın fikrî uzanımlarını kısmen AKP’de ve BBP’de, Türkçülüğün uzanımlarını MHP’de ve kısmen CHP’de, etnik milliyetçilik olarak Kürtçülüğün fikrî uzanımlarını HDP’de, batıcılığın fikrî uzanımlarını ise çoğunlukla CHP’de kısmen AKP’de ve MHP’de izleyebilmek mümkündür. Popper, demokrasi meselesi bizi kimin yöneteceği değildir, nasıl yönetileceğimiz meselesidir der. Türkiye’nin sosyo-kültürel değişme sürecinde ise bizi kimin yönettiği ve tek adam, öncelikli olmuştur. 1980’lerle birlikte siyasî kültür, liberal, muhafazakâr, sosyalist, feminist diye çeşitlendikçe tek adam kültürü yavaş yavaş zayıflamaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

Alpay, Şahin (1988), “68 Kuşağı Üzerine Bir Deneme”, **Toplum ve Bilim**, S. 41, s.167-185.

Başak, Suna (2010), “Erol Güngör’ n Modernleşme Bakışı ve Modernleşme Bağlamında Oluşturduğu Aydın Tipolojisi”, **Türkiye’de Değişim Sempozyumu**, Ankara, Gazi Üniversitesi Yay., s.111-146.

Bilgin, Vedat (2007), **Türkiye’de Değişimin Dinamikleri**, Ankara, Lotus Yay.

Bulaç, Ali (2003), **İslam ve Demokrasi, Teokrasi ve Totalitarizm**, İstanbul, Beyan Yay.

Çaha, Ömer (2010), **Sivil Kadın**, Ankara, Savaş Yay.

Findley, V. Carter (2011), **Modern Türkiye Tarihi**,  ev. Güneş Ayas, İstanbul, Timaş Yay..

Güngör, Erol (2006), **İslam’ın Bugünkü Meseleleri**, 15. bs. İstanbul, Ötüken Neşriyat.

Güngör, Erol (1986), **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, 3. bs. İstanbul, Ötüken Neşriyat.

Güngör, Erol (1993), **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, 10. bs. İstanbul, Ötüken Neşriyat.

Kaya, İbrahim (2006), “Genç Modernlikler  er evesinde Türk Modernlik Deneyimi”, **Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Ed. Mehmet Zencirkıran, Ankara, Nova Yay. s. 153-175.

Shageyan, Daryosh (1993), **Yaralı Bilinç: Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni**, İstanbul, Metis Yay.

T rk ne, Mümtazer (2007), **Siyaset**, Ankara, Lotus Yay.